

Grezsa Ferenc egyik könyvének bemutatóján, a hőmezővásárhelyi városi könyvtárban. (Mellette Czine Mihály)

Béla cigány Szegeden

Nevét ércnél marandóbban őrzi a Pósa-versre írt édesbűs Dankó-nóta: Vásárhelyi sétátéren Béla cigány muzsikál... Czutor Béla (1863-1909) olyan büszkesége a szomszédvár Hódmezővásárhelynek, mint Dankó Pista az őt márványba öltöztető Szegednek. Cikkünkben bemutatjuk, milyen kapcsolata volt a varázsos kezű, muzsikos lelkű primáskirálynak városunkkal.

Apja, Czutor József (1836-1884) – ismertebb nevén *Jani Jóska* – az első vásárhelyi banda vezérprímása volt. Mi sem természetesebb, mint hogy fiát hegedülésre fogta. Amikor 1876 végén Vásárhelyen hangversenyezett *Balázs Kálmán* (1835-1900), Európa koronás főinek dédelgetett primása, ajánlatot tett a szülőknél: elviszi taníttatni a Béla gyereket, és még ő fizet a családnak. Hogy szavainak nyomatékot adjon, le is tett az asztalra 600 forintot. Jani Jóska élő életében nem látott együtt ennyi pénzt; de a gyereket csak nem adta...

Odaadta viszont Pécskára egyik rokonának, *Kiss Jancsi* primásnak a keze alá. Ezután került Béla a híres szegedi zenekarvezetőnek, *Fehér (Weisz) Poldi*-nak a bandájába. A virtuóz technikájú, világot járt, Párizsban aranyérmert nyert primást a Magyar Zsidó Lexikon is számon tartja, hiszen a zsidóságnak ahhoz a ritka csoportjához tartozott, mely cigányzenekarban vagy annak élén élte életét. E másfél esztendő sokat jelentett Béla pályáján: *Menner János* szegedi zeneiskolai tanártól elsajátította a kottaolvasást, megtanulta – többek között – Bihari, Rákóczi, Boka kesergőjét és sok magyar műdalt. Apja betegsége, a kenyér nélkül maradt család szőlőfija háza.

1880-ban meghalt *Pácsi Jancsi*, *Erdélyi Náci* bandájának a primása. Nekrológiát Mikszáth írta meg a Szegedi Napló május 2-i számában. Erdélyi meghívta Czutor Bélát, hogy legyen primása a híres szegedi bandának: annak, amely sokak szerint az ország legjobbját, legképzettebb zenekara volt. (Erdélyi a bécsi konzervatóriumban végzett, tanára volt a szegedi városi zeneiskolának, bencs barátja Anton Rubinsteinnek.) A banda később világszerte járta, négy évig játszott New Yorkban, maga Náci több mint 30 000 forintot hozott haza... Béla nemet mondott. Számára Vásárhely többet jelentett mindennél.

1888-ban látta meg *Konkoly Antal*nak, az Erdélyi-banda cimbalmosának és *Gondi Etának* szépséges leányát, a gyermek Etelkát (1873-1939). Bélának három évet kellett várnia a házasságra. Várt. Gyakran utazott Szegedre menyasszonyt látogatni, a posta hozta-vitte Szeged és Vásárhely között a fiatalok leveleit. A házasságkötésre Szegeden került sor 1891. április 22-én. Tódult a kíváncsi nép a palánki Szent Dömötör templomba. A lakodalmat már Vásárhelyen ülték el. *Oláh Miska* barátságos vendéglőjében.

Szegeden ekkor már jól ismerték Béla cigány nevét. A Szegedi Napló 1888. július 3-án arról adott hírt, hogy Béla és bandája néhány napra átrándult Szegedre világot látni. A zenekar a Klauzál téri Európa szálló éttermében játszott. A cikkíró szerint olyan hévvel és lélekkel muzsikáltak, hogy „tanulhatnak tőlük a mi savóvérű úrcigányaink”. Egy hónappal később Bélák az Oskola utcai Hungária szálló udvarán zenéltek. A Napló 12-i beszámolója szerint Béla cigányt most sem hagyta cserben pompás muzsikussal, mely bandáját az Alföld egyik legkiválóbb, legkedveltebb zenekarává teszi.

Bélák a következő évben is játszottak Szegeden. A Napló 1889. május 28-i híradása szerint a vásárhelyiek méltán kedves muzsikusa pár nap óta a Kioszkban és egyéb helyeken muzsikál. Az igaz, jó cigányzene kedvelői sok élvezetet találnak e kitűnően szervezett banda zamatos nótáiban, keresetlenül finom, érzelmes játékában. Főleg a már feledésbe merülő klasszikus magyar zenét. Bihari, Boka, Csermák és Lavotta remekeit játsszák különös szépséggel.

Minden bizonnyal *Pósa Lajos* volt az, aki rendre beszámolt a Naplóban Bélák szegedi játékról. *Andor Leon* (1897-1983), az egykori szegedi újságíró a 10-es évek második felében úgy hallotta, hogy a Vásárhelyre udvarló Pósa egy ízben szerénadót rendelt Dankótól. Át is nyújtotta a szöveget:

Vásárhelyi sétátéren Béla cigány muzsikál,
Hajlik ide, hajlik oda liliomszál, rózsaszál.
Énfelem is hajladozott, mosolygott egy rózsá,
Bár ne hajlott, hajladozott, ne mosolygott volna.

Béla cigány, jóbarátom ne sajnáld a hegedűt,
Szerelmemről, mennyországról húzz neki egy gyönyörűt!
Hegegdül a szívtől hozzám ennek a kislánynak.
Heg galambom oda hallgass, néked muzsikálnak.

Béla életrajzírójától, *Vetró Lajos Endrétől* tudjuk, milyen szoros barátságban volt *Dankó Pista* és Czutor Béla. Ha Dankó új nótát írt, nyomban átküldte Vásárhelyre, hogy Béla muzsikálja el elsőként. A szegedi nótafa tudta, hogy dalait barátja játssza a legigazibb érzéssel és a legművészebb megformálással.

Szóval Pósa átadta a szöveget, Dankó kottára fogta, és megszületett egyik legszebb, maig játszott dala, a Vásárhelyi sétátéren...

Egyelőre nem sikerült kiderítenem, hogy melyik évben született a híres nóta. Biztos, hogy 1889 előtt, hiszen a Dankó-nóták újabb kiadásában (Eredeti magyar dalok: Bp. 1889.) már szerepel. E kotta megjelenéséről hírt adott a Szegedi Napló 1889. február 17-i száma.

A dal hamar bejárta az országot. Mikszáthnak is kedves nótája lehetett, hiszen kisregényében, *A Krúdy Kálmán csínytevésében* (1899) Balassa Antal báró – változtatásokkal – erre a nótára tanítja Gilagó bandáját:

Hej Gilagó, vén Gilagó, fogd meg azt a hegedűt,
Szerelmemről, boldogságról húzz nekem egy gyönyörűt.
Muzsikáld a szívtől vissza ennek a kislánynak,
Te meg kislány ide hallgass, néked muzsikálnak.

Azt írta Mikszáth, hogy szépen, édesen csengett a nóta, mint a gerlice bűgása, mint a harmathullás, mint az erdőzúgás, mint a Bágy folyása... Az este is leszállt már, s még mindig húzták a „gyönyörűt”. Az író szegedi vezetékneveket használt regényében, hiszen itteni primás volt a Topa (Topa=beteg lábú) Gilagó, és szegedi nevű a brácsás Murka Tóni is.

Még kétszer hívták Bélát Szegedre. Másodszor is *Erdélyi Náci*, aki betegségeben őt látta volna legszívesebben a banda élén. Az ajánlat mesés volt, akárcsak Béla vonzalma szülővárosához. Harmadjára Erdélyi Náci halála (1893) után hívták. Maga a zenekar. Szép summa pénz is vittek magukkal, hogy nyomban megköthessék az alkut. Ám Béla ekkor is nemet mondott. Náci zenészei szomorúan utaztak vissza Szegedre, sokáig élve a gyanúval, hogy Béla cigánynak tán emőnt a zesze sétáni...

A szegedi színház 1903. október 21. és 24. napja között négy este játszotta a halott Dankó népszínművét, a *Cigányéletet*. Az előadások első és második fővonása után cigányzenekarok mérték össze tudásukat szakmai zsűri előtt. A versenyzők csak Dankó-nótát játszhattak! Két ismert szegedi zenekar nyitotta meg a sort szerda este: *Urbán Lajos* (Kukac) és *Hasi Kálmán* bandája. Csütörtökön elsőként a szegedi *Erdélyi Kálmán* – náci öccse – játszott, aki tisztelőitől babékoszorút kapott. A második fővonás után lépett színpadra Bélák. A Napló tudósítója szerint egyszerűen, nem cifrázva, minden sallang nélkül jöttek elő a Dankó-nóták a hegedűkből. A Volt nekem két ökröm kezdetű nótát megható szentimentalizmussal adták elő, a frisseket pedig anyai hangulattal, hogy a közönség alig tudott betelni a hallgatásukkal. Bélákéknak kétszer is újránizni kellett!

Pénteken a makói *Purcsi Károly* és a szentesi *Lehota Kiss Bandi* szorította állá alá a hegedűt, szombaton a szabadkai *Bodris Miska* és az orosházi *Lakatos Zoltán* érzékenyítette a szívetek. A színház hétfőn újabb Dankó-darabot, *A halász szeretőjét* adta elő. Ennek szünetében hirdették ki a négynapos verseny eredményét. A primások első díját egyhangúlag Béla cigány nyerte. Részlet a döntés indokolásából: a magyar dal tolmácsolásánál elsőrangú egyéniség bontakozott ki játékból... Az ő egyszerű, nemes, színdús játékában minden mesterkélttség és hatásvadászó eszköz nélkül nemcsak a dallam hangképei, hanem a szöveg érzelmi motívumai is életre kelnek... Egységes költemény bontakozik ki ujjai alól, a magyar ritmika lehető sérelme nélkül.

Az eredményhirdetés után Bélák a színpadon, utána a Kassban játszottak. *Balassa Armin* így emlékezett erre az estére: ott állott előttem előbb a színpadon, azután pedig a kávéházban a bandája élén... Sír, zokogott a hegedűje, és sírt a szívem is őtána... Ő pedig muzsikált elmélyedő keserűséggel, magával ragadó szenvedéssel, úgy, amiként csak ő tudott muzsikálni.

Nem sok volt már hátra a vásárhelyi cigánykirálynak. Régi tüdőbetegsége mellé vesebaj párosult. 1909. február 2-án, 46. születésnapján elhunyt. Holttestét a Kaszap utcai gyászházból a sétátér érintésével vitték a katolikus temetőbe. A Sas előtt megállt a gyászkozs, és 66 cigány hegedűjén fölsendült Dankó örökszép dala: Vásárhelyi sétátéren Béla cigány muzsikál...

A sírjánál is ezt húzták.

APRÓ FERENC

In memoriam Grezsa Ferenc Látogatóban

Nem szerette az újságírókat. Ahogy ismerősöm fogalmazott, igyekezett jó messzire tartani magától az „efféléket”. En április végén kértem tőle egy beszélgetést, amikor Hódmezővásárhelyre, a „választott szülőhely” köszöneteképpen a 35 évi munkáért díszpolgárává választotta. Az ünnepségre akkor már nem tudott eljönni, a betegágyánál fogadott. Éreztem a csodát, amit akkor adott, a rejtőzködő ember kényszerű kinyílását, hogy beszélnie kell. Ez az írás a vele készített legutolsó interjú. A Vásárhely és Vidéke című napilap május 4-i számában jelent meg.

Hétfőn hiába vártuk *dr. Grezsa Ferencet* a Városháza dísztermébe. Betegsége ágyhoz kötötte. A „választott szülőhely” köszönetét a harmincöt évi munkáért, a díszpolgári oklevelet a díszközgyűlésen felesége vette át.

Jól tudjuk, nem ünnep az ünnep ünnepelt nélkül. Grezsa Ferenc nem zárkózott el a beszélgetés elől.

– Igyekszem meggyógyulni. Nem rajtam múlik, nem a szándékaimon, hanem természetesen. Sok tervem, elképzelésem van meg, jó volna foglalkozni vele. Befogtam egy tanulmányba. Izgat az 1956-tól a 60-as évekre tartó időszak, annak irodalmi élete. Ezt a fantomizált, félrehozott problémakört szeretném még megírni, ha idóm és erőm engedi.

Régi emlékeket elevenítettünk fel, hogyan és miként került kapcsolatba *Németh Lászlóval*.

– Kecskeméten, gimnazista koromban hozzájutottam egynéhány munkájához. Magyartanárom, *Orosz László* asztalán mindig ott volt a Válasz. Ebben az *Illyés* által szerkesztett folyóiratban találkoztam először *Németh László* nevével, mégpedig egy furcsa cikk élén, *Gyermekeink diáktársaként*. Számomra akkor az volt meglepő írásában, hogy egy ilyen nagy írónak, egy ilyen rendkívüli korszakban, amilyenek akkor tekinthetők az ország átalakulását, a pedagógia legyen a fő problémája. Aztán később én is meggyőződtem arról, hogy a pedagógia még mindig jobb, mint egynemely politika. Eppen *Németh László Apáczai-dramájának* hatására értem ezt meg igazán. Van egy érdekes jelenet ebben a drámában. A tatárok már Kolozsvárt gyűjtőgátják, mindenki menekül, de Apáczai, akit éppen egy kisiskolában tanítva „tett le” a fejedelem, csak mondja a maga előadását. Nyugalankodik az ifjúság, már ő is menne, s ekkor azt mondja Apáczai: „Ne kijelét tekintessetek, befel! Mert amiről itt beszélünk, ez a jövő. Ami kinn van, az csak a jelen.” Ez idő tájt még csak negatív értelemben találkoztam *Németh László* nevével. Az egyetemen kialakult egy koncepció a tanításban: ő a „harmadik utas”, a nacionalista, a pedagógia egy kulák idill. Elsősorban csak bírálták, s az ideológiáját teljes mértékben elvetették. Szépirodalmi művei a nagyközönség előtt kétségessé váltak, s csak később tudtam meg, hogy kénytelen volt műfordítással tölteni írói pályájának ezt az időszakát. Előfordult az is, hogy amikor *Földesi Ferenc*, a Bethlen gimnázium igazgatója, akkori kollégám 1954-ben az egyetemen írt egy jó szándékú faliújságcikket „*Petőfi Mezőberényben*” című egyfelvonásosáról, amelyben szembeszállt *Horváth Márton* állításával, miszerint ebben az írásában *Németh* meghamisítja a forradalmat, majdnem kicsapták az egyetemről. Ilyen ideológiai ostrom alatt állt az akkoriban, aki *Németh Lászlóval* valami kapcsolatot tartott. Ilyen véletek között hullámozott az ismeretségünk. Közélebből a Bethlen gimnáziumban, mint tanár, mint igazgató ismerkedtem meg vele. A tanártársak elbeszéléseiből és a közben megjelent művekből egy olyan kép kerekedett ki bennem, amely teljességgel meghatározta későbbi állásfoglalásomat *Németh Lászlóval* kapcsolatban – a század nagy gondolkodójáról és pedagógusáról. Ezután többször is meghívtam a gimnáziumba, s akkor ismerkedtem meg vele személyesen is.

Találkozásunk még nagyobb élmény volt számomra, mint műveinek olvasása. *Nem hittem volna, hogy ilyen nagyszerűen párosulhat az egyszerűség és a zsenialitás*. Hosszasan elbeszélgettem például a leánygimnázium nyugdíjas hivatalségével. Azt mondta: „mindig jobban szeretek beszélgetni egyszerű emberekkel, mint műveltekkel”, s jelenlétében valóban nem éreztem egy pillanatig sem, hogy ő a nagy író pozíciójából beszél velem. Megtiszteltetésnek vettem azt például, hogy én magázhattam. Az írónak ugye, muszáj volt tegeződni, s ezáltal a mi kapcsolatunk egy bizalmasabb kapcsolattá alakult. Jártuk napokon keresztül a várost, sőt, gyakran

átmentünk Szentesre is *Mátyás Andorhoz*. Nem csoda hát, hogy ezek után kötelességemnek éreztem, hogy *Németh László* visszatérjen Vásárhelyre. Igazságot próbáltunk szolgáltatni neki akkor, amikor mi kezdeményeztük az első nagy országos ünnepségét egy nagyon szép kiállításal egybekötve. Laci bácsi azonban akkor már beteg volt, személyesen nem tudott eljönni.

– *Czine Mihály* azt mondta, ebben a városban ön az, aki *Németh László* kezéből átvette a stafétátot...

– Ezt nem szó szerint kell érteni, hanem úgy, hogy *Németh Lászlónak* van egy teóriája. Azt mondta, a *legolvasottabb könyv a tankönyv*. Míg egy verseskönyv megjelenik ezer példányban, egy regény ötezer példányban, addig a tankönyvek kétféle példányban, s mivel mindenki számára kötelező az iskola, nagy valószínűséggel azt el is olvassák. *A lehetőségek a pedagógiában óriásiak, nagyobbak talán, mint az irodalomban*. *Czine Mihály*, amikor a stafétáról beszélt, voltaképpen a nemzeti ügy, a magyarság felemelkedésének szolgálatát gondolta. Ezt kell nemzedékről nemzedékre adni, hogy sohasem legyen hanyatló kor. Fölfelé emelkedő nemzet legyünk. Egyébként *Németh László* mindig elismerően beszélt rólunk, vásárhelyi fiatal tanárokról, mint akik némi reményt szolgáltatunk, hogy lehet és van értelme még a stafétának.

– *Megnugtatónak érzi jelen pillanatban a pedagógusok helyzetét – amit tenni tudnak a gyerekekért, a lehetőségeket, amit adni tudnak nekik?*

– Korántsem, mert ahhoz képest, amikor *Németh László* panaszkodott a pedagógia helyzetére, ahhoz képest most még rosszabbá vált a helyzet. Főképpen azért, mert – ahogy *Németh László* írta – a tanárokat rákényszerítették, hogy „tantervbonyolító automaták legyenek”. Van egy kész anyag, amit tovább kell adni. Ha a pedagógus nem alkot, nincs érték a munkájában. Alkotó munkássá kell tenni a pedagógust, ehhez teljes mértékben megadni a tanári szabadságot számára. A képzéstől kezdve mindvégig kizárólag a minőséget szabadna elsődlegesen szem előtt tartani. Ma sok olyan pedagógus tanít, aki talán nem is volna rá alkalmas. Ez realitás, s nem egy öregedő ember szkepszise. Aki egy kicsit is járatos ezekben a dolgokban, az pontosan tudja, mi van e téren. Ez pedig visszavetethető az ország általános állapotára. Világosan látjuk a célokat, mit kellene tennünk, milyen egy pedagógusi életforma. Ez azonban lassan utópiává válik. Az, hogy egy tanáknak 8-tól 11-ig legyen órája, ne kelljen mindenféle szervezeten működni, ne legyenek napközis robotok. A tanár tanulmányt írjon szakterületéről, s legalább minimális tudományos munkát végezzon. Az én felfogásom szerint, amíg az úgynevezett *zöld tanárok* újra nem jelennek meg az iskolákban, addig mindez hiú ábránd – egy fölülről jövő koncepciót megalkotunk, és végrehajtunk az iskolában.

– *Elkanyarodtunk egy kicsit Németh Lászlótól... az ő barátsága mit adott önnek?*

– Rengeteg komponens játszik szerepet ebben, nem lehet egyetlen hatásra visszavetelni mindent. En nagyon szeretem *Illyést* és *Csoórit* is, velük is jó kapcsolatban voltam. Az viszont kétségtelen, hogy a XX. századi magyar irodalomban rám *Németh tette a legnagyobb hatást. Hitet adott, hogy van értelme a létnek, van értelme a jövőnek*. Nem a cinizmust táplálta és erősítette bennem, hanem a változtatásnak a vágyát. Azt hiszem, az az életstílus, ahogy *Németh László* még betegen vergődve is napi kétórás stállumokban írta utolsó műveit, ez a rendkívüli, szinte sziszifuszi elszántság, ahogy nem adta meg magát a gályapadnak, hanem többet akart nyújtani, és szembefordult a halálos betegséggel is az alkotás nevében...

– *Nagyon köszönöm a beszélgetést, Tanár Úr!*

MEZŐ ÉVA